

HEGEL - ROUSSEAU, MILL VE HAYEK'İN DEĞERLENDİRMELERİNDE TOPLUMDA ÖTEKİLEŞTİRİLEN 'KADIN'IN KONUMU

R.Bahar ÜSTE¹⁶⁹

Benimsemek kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak demek değildir. "Ötekini benimsemek" toplumsal sınırların herkese – hatta ve de, birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere - açık olması demektir.

Jürgen Habermas (Stanberg, Ocak 1996)

ÖZET

21.yüzyılda tartışma konusu olmaktan çıkmayan *öteki*, *ötekileştirme* bağlamında *kadın* gündemde olmaya devam etmektedir. Kadın ve öteki kavramı, toplumsal konularda olduğu gibi aynı zamanda siyasal alanda da sürekli gündemdedir. Öteki ve ötekileştirme sorunu demokrasi, haklar, özgürlükler ve bunların sınırlarının nerede çizileceği ile ötekileştirilen kadının siyasal ve toplumsal anlamda nereye konulacağı, düşünülmesi gereken ciddi problemlerin olduğunu karşımıza çıkarmaktadır.

Kadının toplumsal ve siyasal sorunları, yüzyıllar boyunca öteki olarak kabul görmelerinden kaynaklanmaktadır. Yüzyıllar içerisinde birçok konuda çözüm üretmeye katkıda bulunan düşünürler, konu kadın olduğunda çözüm üretmede yetersizlik bir yana, böylesi bir çaba içerisine girme eğiliminde bile bulunmamışlardır. Düşünürlerin birçoğu, aydınlanma felsefesi içerisinde demokrasi, haklar ve özgürlükler konusunda yüzyılları aydınlatacak meşaleler yakmalarına karşın, kadın bu ışıktan mahrum edilmiştir.

Günümüzde sadece Türkiye’de değil, birçok ülkede, kadın ile ilgili konularda karşılaşılan olumsuz tablolar, siyasal ve toplumsal düşüncelerin oydaşma içerisinde hareket ederek konunun değerlendirilmesi gerekliliğini işaret etmektedir. Yapılan çalışma, kadının ötekileştirilmesi üzerine düşünülmesi ve bu sorunsala vurgu yapılması için ele alınmıştır. Bir çok ülkede, kadının ötekileştirilmesi sorunu çözülemediği gibi, çözümlenmesi süreci de ciddi

¹⁶⁹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü.
rabia.uste@deu.edu.tr

ve önemli bir *demokrasi* eksiği olarak karşımızda durmaktadır. Makalede, konu genel olarak ele alınacak, Türkiye’de kadın sorunu işlenmeyecektir.

Bu çalışmanın amacı, toplumda ötekileştirilenlerden biri olan kadının toplumdaki statüsünün ve siyasal alandaki yerinin, aydınlanma çağı düşünürlerinden bazıları ile 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren çalışmaları ile düşün dünyasına hizmet eden düşünürlerin görüş ve fikirleri bağlamında bir okunmasının yapılmasıdır. Çalışmada ilk olarak, öteki ve ötekileştirme kavramları siyaset literatürü içerisindeki yerine göre tikellik ilişkisi çerçevesinde sorgulanacaktır. İkinci olarak, kadının öteki kavramı ile ilişkilendirilmesi ve toplumsal cinsiyet konusu hakkında tespitlerde bulunulacaktır. Üçüncü ve son olarak, kadın ve ötekileştirme konusunda çalışan ve düşün dünyasına katkı yapan birçok kişi olmasına rağmen, öteki kavramını toplumsal cinsiyet açısından, Hegel, Rousseau ve Mill - Hayek düşüncelerinde arayacağız. Bu düşünürlerin seçilmiş olması, yaşadıkları dönemlerde toplumsal ve bireysel özgürlükler konusunda ön plana çıkmış ve toplumlar üzerinde etki bırakmış olmalarındandır.

Anahtar Sözcükler: Kadın, siyaset, demokrasi, öteki, ötekiler.

ABSTRACT

Ceases to be a subject of debate in the 21st century "other", "othering" topics in parallel, "woman" continues to be on the agenda. In the social sphere "not a problem" out of the political sphere "problems are among the issues settled in the first place. "Other" and "othering" the problem of democracy, rights, freedom, and where to draw the boundaries of these marginalized women and should be considered in the political and social meaning emerges that there is a serious problem.

Women's social and political problems, for centuries the "other" stems from acceptance. Over the centuries many issues that contribute to finding solutions thinkers, the subject "woman" is the inability to produce a solution aside, there were tended to enter into such an effort. Many of thinkers, within the philosophy of enlightenment democracy, rights and freedoms burning torches to light up despite centuries, women have been deprived of this light.

Only in Turkey but also in many countries "and the other woman" encountered negative statements about social and political issues, acting in consensus of opinion suggests

the evaluation. In our country, the problem cannot be solved in various countries, such as the process of resolving the serious and important as the democratic deficit in our stands. However, the issue will be addressed in general, the question of women in Turkey will not be processed.

This study, in society marginalized one of the elements of the woman the age of enlightenment thinkers with some of the 20th century in the second half with the work of thought to the world that serve the views of thinkers and ideas in the context of the reading is done. In this study, firstly the concept of othering the other, and by the particularity of its place in the political literature will be questioned in the context of relationships. Second, women's and gender issues associated with other concepts in terms of the observations will be made. Third and finally, think of the political spectrum which direction they may be, can be deduced in relation opinions and marginalization of women in the understanding of politics, it will be noted. Other terms of the concept of gender, Rousseau-Hegel-Mill-Hayek thought will highlight. These thinkers have chosen came to the fore in the social and individual freedoms, and one that left an impact on society.

Keywords: Woman, politics, democracy, the other, the others.

Siyasal Alan İçerisinde “Öteki” Ve “Ötekileşmek” Üzerine

Kadın-erkek eşitsizliğinin kökeninde yatan etmenlerden biri de, kadının öteki olarak kabul görmesi, kadının eşitlik ve özgürlük taleplerinin cevapsız kalmasıdır. Eşitsizlik algısı, kadınları siyasal ortamda alternatif arayışlara yöneltmiştir. Toplumda öteki olarak görülen kadın, birçok konuda olduğu gibi eşit olmaktan duyduğu rahatsızlığı sürekli olarak dile getirmektedir. Herkese eş-saygı, soydaşlara değil, ötekine, yani farklı oluşu nedeniyle diğerine gösterilme koşulu olarak kabul edilir. Ötekine karşı, bizlerden biri olarak dayanışma göstermek de, tözsel olan her şeye direnen ve gözenekli sınırlarını sürekli daha da öteye taşıyan bir topluluğa ait esnek “biz”i kapsar. Ötekiliğin, ayrımcılığın ve haksızlığın kaldırılması ile birlikte marjinalleri, karşılıklı saygı temelinde benimseme, ahlaksal topluluk anlamında kabul etmeyi beraberinde getirir (Habermas, 2012, s.9).

Her özdeşlik alanı, öyle olmayana, öyle tasarlanmayana yani öteki(leri)ne nazaran konumlandırmak veya oluşturulmak zorundadır. Bu negatif bir inşa olarak, ne olunduğu değil, ne olunmadığı üzerine oturtulan, plansız, programsız, tutarsız, ancak tarihsel ve ekonomik olabilen, toplumsallığı her zaman kalmaya, kurgulanmaya muhtaç olan sakat bir mimaridir.

Öte yandan, kendi kimliğinin inşa aynası olan öteki de zaten hem kendini negatif bir biçimde inşa etmiştir, hem de bu kimlik cephesi tarafından inşa edilmektedir ve elbette öteki, bu tarafı da inşa etmekte ve bu süreklilik kazanmaktadır. Aslında bu durum hepsini birden tahrip etmektedir (Kılıçbay, 2003, s.162).

Ötekileştirme konusunda, sosyal ve siyasal eşitsizlikler ve siyasi bağımlılıklar rol oynasa da, söz konusu olan, aslında ortaklaşa siyasal hedefleri baştan, kültürel açıdan tanımlanmış eşitlik mücadeleleridir. Ötekileştirme konusunda çalışma yapan alanlardan biri de, feminist teoridir. Feminizm, cinsiyetler arası ilişkiyi, eşitliği yok sayacak biçimde ters yorumlayan egemen kültüre karşı yürütülen bir eylemdir. Kadının toplumda, hukuki, kültürel boyuta getirdikleri katkı, takdir edilmediği gibi, kadınların gereksinimleri yeterince dile getirilmemektedir (Habermas, 2012, s.119). Bunun sonucu olarak da, cinsiyete özgü yeteneklerin ve ilgilerin açıklanması amaçlı bir mücadele olarak, kadının siyasi tanınma mücadelesi başlar.

Bu mücadelede başarılı olunması durumunda, kadınları kolektif kimliği ile birlikte cinsiyetler arası eşitlik tanınacak, fark edilecek ve sonuçta erkeklerin öz kavrayışları değişebilecektir. Butler'e göre, kadın toplumda, siyasal yapıya yön veren ve bu alanda sorumluluklar üstlenen bir güce sahiptir. Bir varlık olarak kadın, toplumlara yön veren özellikleri içerisinde barındırır. Sadece çeşitli sorular soran değil, sorulardaki sorunlara çözüm bulandır. Feminist teorilerin ortak noktasında da, çözüm üreten bir yapının olduğu sürekli vurgulanmaktadır (Butler, 1990, s.6).

Kristeva'nın 1979 yılında feminism ile ilgili yazdığı üç yazısında da, cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmış ve erkek egemen söylemin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Kristeva, toplumların kültürlerinde erkek egemen söylemin bırakılarak, kadınların da söylemlerine yer verilmesi gerektiğini işaret etmiştir. Toplumlarda, bireylerin kendi söylemlerini geliştirmeleri gerektiğini, kadınların da kendi söylemleri ile yer almalarını istemektedir (Kristeva, 1998, s.298). Lacan, Freud'un cinsiyet üzerine teorilerini esas almış, geliştirerek tekrarlamış ve insan davranışlarındaki ihtiyaçların hangi konularda olduğunu psikanaliz yardımı ile açıklamaya çalışmıştır. İnsanlarda cinsiyete bağlı olarak öteki ve öteki olmak konularında çalışmıştır. Ötekileştirme kavramının çocuklukta aile içinde başladığına vurgu yapmıştır. İnsanların çeşitlilikleri, öteki olarak değerlendirmesinin toplumlarda yaratabileceği olumsuzlukları da ele alarak incelemiştir (Lacan, 1998, s.4). Freud ise, henüz yanıtlanamamış ve kadın ruhuyla ilgili otuz yıl süren araştırmalarına karşın benim de

yanıtlamayı başaramadığım çok önemli bir soru var: Kadın ne ister? (Frued, 2015, s.1) diyerek cinsiyet üzerine teori çalışmalarını kurgulamıştır.

Artık toplumların tüm değerleri tartışılmaya açılmıştır. Bunun doğuracağı sonuçlar, toplumun özel kesimlerine kadar yansıyor, özel ve kamusal alan (Habermas, 2012, s.119-120) arasındaki sınırları da etkileyecektir. Modern toplumlarda, ötekine karşı saygı için, farklı kimliklere, kadınlara, etnik-dini –kültürel çeşitliliğin inşasında, azınlıkta olan ya da tarihsel süreçlerde sistematik ayrımcılığa uğrayan grupların kültürlerinin tanıtılması, öğretilmesi ve görünür kılınması gereklidir (Toprak, 2009, s.188-189). Rosenthal, kadının ötekileştirilmemesi için *Bilinç Yükseltme Teorisi*'nin Redstockings grubu tarafından icat edildiğinden beri sloganları “Bizim kendimizi değiştirmemize lüzum yoktur, erkekleri değiştirmemiz gerekir” (Güner, 2012, s.64) olmuştur. Bilinç tek taraflı yükseltilebilecek bir olgu değildir. Kadınla birlikte erkeğin toplumda bilinçlenmesi sağlanmalı ve bilinç yükseltme ile ilgili çalışmaların yapılması siyasetin de gündeminde yer tutmalıdır.

Kimliğin özneye dönüştüğü toplumlarda, kimlik, kendi barındırdığı özelliklerle diğer kimliklerin barındırdıkları vasıflar arasında biz ve diğerleri ikilemini yapar. Toplumlardaki politik sınırlar içerisinde de kimi bireyleri *biz* yaparken, kimi bireyleri de *diğerleri* olarak yabancılaştırır (Benhabib, 2006, s.10-11). Ötekileştirmemek için, üretilen politikalarda, kadın hakları - erkek hakları ayrımı yerine, insan hakları kavramının ön plana çıkarılması konunun çözümünde yararlı olacaktır.

Birçok alanda olduğu gibi, toplumsal ötekileştirmeyi takip eden unsurlar arasında kadının iş yaşamında da öteki olarak kabul edilmesi gelmektedir. İş yaşantısı ile ilgili yapılan çalışmalarda, 20.yy sonlarına doğru kadınların bu konuda ele alınması sağlanmıştır. Geçmişte liderlik özelliğinin sadece erkekte olabileceği vurgulanırken, öteki kabul edilen kadının liderlik özelliklerini gösterebileceği çalışmalara rastlanılması zor görünmektedir. Kadının da liderlik özelliklerini gösterebileceği çalışmaların çoğu, feminist teori içerisinde yer almaktadır. Özellikle iş hayatında kadınsı ya da erkeksi davranışlar ve buna göre liderlik özellikleri belirlenmeye çalışılırken, ötekileştirmeden yapılacak özelliklere ve güçlü yanlarına göre liderlik kavramı açıklanmalıdır (Heller, 1997, s.8).

Vatandaş - bireyin ya da sınıfın, tarihin öznesi olarak merkeze oturtulması son tahlilde temel bir sorun olarak insan öznesinin eri(til)mesini gündeme taşır. Yakın dönem feminist tarih yazımı kapsamında izlenebilecek girişimler tarih anlayışının sorgulanmasının

gerekliliğini vurgular. Böylelikle tarihin cinsiyetçiliğinin açığa çıkarılması ve kadın kategorisi etrafında yapılmış yeni bir tarih alıntısı öngörülmektedir (Coşar, Özman, 2003, s.107). Kadının ötekileştirilmediği tarihi bir döneme rastlamak olanaklı değilken, kadın, tarih boyunca kamusal alana çıkmak istediği her süreçte uygulanan politikalarla özel alana hapsedilmiştir.

Habermas, “demokrasi, yalnızca liberal özgürlük ve siyasi katılım haklarının değil, aynı zamanda dünyevi boyutta sosyal ve kültürel ortaklık haklarının sağlanması ile kendini kanıtlandığında, çok kültürlü toplumlar bir arada tutulabilirler” ifadesinde öteki kavramının demokrasi ile çelişeceğinin de okumasını yapmıştır (Habermas, 2012, s.27). Demokrasi ve demokratik olma sihirli sözcükler gibi görülse de, öteki olmayı ya da ötekileştirilenleri korumada istenilen başarıyı gösterememiştir.

Rousseau, bu fikrin zıt bir noktasını işaret ederek, herkesin herkes hakkında aynı karara varması gerektiğini vurgulamaktadır. O halde temel haklar, demokratik olarak kendi kendine yasa koyma işleyişinin hukuksal boyutta kurumsallaştırılması gerektiği düşüncesinin ürünüdür. İnsan hakları verilmiş veya esirgenmiş değil, güvencelenmiş ya da ihlal edilmiştir. İnsan hakları, kökeni itibarıyla hukuksal doğadadır. Ahlak yasalarına benziyor olmalarının tek nedeni de, içerikleri ya da yapıları değil, ulus-devlet hukuk düzenlerinin ötesinde bir geçerliliğe sahip olmalarıdır. Gutmann, “cinsiyet, ırk ve etnik kökenden bağımsız olarak, her bir bireyin kendine özgü kimliğine saygı”nın ötekileştirmenin önüne set çekebileceğine işaret etmiştir (Habermas, 2012, s.113). Günümüzde bakıldığında, toplumsal cinsiyet kavramı ile birlikte kadın ve erkek arasında farklılıkları kültürel olarak tekrar tartışmaya açan kavramların olması, sivil ve siyasal alanda bu setlerin yeterince oluşturulmadığının bir göstergesidir.

Geleneksel toplumda kadınla erkeğin yaşamı aynı kurumsal yapının dinamikleri tarafından belirlendiği için ikisi arasında, hem özel hem de kamusal alanda derin uçurumlar oluşmamıştır. Oysa sanayileşme ile birlikte ailenin eğitim ve üretim gibi temel fonksiyonları ortaya çıkınca kamusal alana yönelme başlamıştır. Eğitim kurumları çocukları, üretim kurumları da erkeği kamusal alana çekince, yaşamı aile ile sınırlı kalan kadınlardır. Sanayi Devrimi ile kadınlar ekonomik olumsuzlukların yanında siyasal alanda da olumsuzluklar yaşamaya başlamışlardır. Kadın ekonomik ağırlığı olmayan bir kuruma, yani aileye terk edilirken; yeni toplumun siyasi teorisyenleri –Rousseau, Hegel v.b. gibi- kamusal alanı sadece erkeğe özgü kılmış, kadına o alanda yer vermemiştir. Bu olumsuzluklar en fazla orta sınıf

kadınının üzerinde görülmüş ve bu kadınlar üretimden kopuk aile yaşamıyla kendilerini iten kamusal alan arasında sıkışıp kalmışlardır (Türköne, 2010, s.561-562).

Bu noktada, Aydınlanma çağı ile özgürlük, bireysel haklar, eşitlik gibi kavramları anlamlandıran Hegel, J.J.Rousseau, J.S.Mill ve 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren liberal düşünceyi yeniden ele alan düşünürlerden biri olan A. Hayek'in fikir dünyası içerisinde, siyasal anlamlandırmada, kadının özel ve kamusal alandaki konumu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hegel – “Öteki” ve “Kadın” Üzerine Düşünceleri

Hegel, siyaset felsefesi içerisinde öteki ve ötekileşmek kavramlarını açıklamıştır. Öteki, ben ile karşıtlığında var olurken, ben de öteki ile karşıtlığında bulunmaktadır. Öteki kavramı bilincin karşıtlığını oluşturan ama ona anlamını kazandıran bir kavramdır. Öteki sürekli olarak benin dışında gönderimde bulunan, benin karşıtı olmakla birlikte, bilincin ya da benin üzerine yansıdığı bir ayrımdır (Gowan, 1991, s.80). Ötekinin bilinç karşısında bulunuşu bir karşıtlığı ve yabancılaşmayı bildirir. Aslında *özbilincin* gelişimini temel olarak, bilincin bilme ve özbilinç olma sürecini açıklamaya çalışmakla, ötekiliği özbilincin oluşumunda sadece aşılması gereken bir evre olarak anlayan Hegel, ben ile ben olmayan arasında tek yanlı bir üstünlük ve belirlenim ilişkisi kurmamakta ve bir ayrıma gitmemektedir (Gowan, 1991, s.80-83).

Erkeği farklı olarak anlamayı benimseyen Hegel, “öteki olmak, belirli kapasite, karakter ve tek kendi zaafı açısından kendinden başkasını tanımamak olduğunu biliyorum der” ve erkeklerin zihinsel felsefi yapıları ile tutkular aracılığıyla bilgilerini iyi ifade edebilenler olarak açıklar (Berenson, 1982, s.79). Hegel, ötekine yönelik bilginin karşıtlığını dört aşamada (Lauer, 1976, s.76) ele alır: İlk olarak, nesnelere farkında olmak, ikinci olarak, benle öteki arasındaki kavrayış, üçüncü olarak, benin algılama faaliyeti, dördüncü olarak ise, kendisi için ve başkası için olanın bir ve aynı olmasıdır.

Hegel, ötekinin iki görünümü olduğunu söyler. Biri ötekine boyun eğdirme ve denetleme gereksinimi bir çatışmaya yol açar (çünkü öteki de ayrıca aynı gereksinimi deneyimler) ve bu iki son kertede ölüme yol açar (Monk, 2004, s.519). Diğeri, tanınmak tam öz bilincin ön koşulu olduğundan uzlaşma dünyası yaratma fırsatının yadsınmasıdır. “... İki özbilinçli bireyin ilişkisi, kendini kanıtlama uğruna bir ölüm-kalım savaşıdır. Bu kavgaya girmek zorundadır. Çünkü kendi varlığının kesinliğini hem ötekine ve kendilerine karşı doğrulamalıdır. Hegel bu ölüm – kalım savaşının, toplumsal yaşam ve politik birliğin

oluşumunu örtüsüz olarak görünür kıldığını düşünür; örneğin bu savaşın izleri düello etkinliğinde görülür. Düello ötekini uygun şekilde tanıma başarısızlığından kaynaklanan onur sorunlarına ilişkin bir hesaplaşmadır...” (Monk, 2004, s.520).

Ontolojik çerçevede konuya yaklaşan düşünürlerde, Hegel’i destekler görüşlerini tarihsel süreçte paylaşmışlardır. Poulantzas, *kendinde sınıf* kategorisinin, nesnel ve ilişkisel, *kendisi için sınıf* tanımının özerk bir yapılanmaya hapsedilmesi, Poulantzas’a göre bireyler yığını halindeki farklılaşmış kitlenin sonradan kendisi için sınıfa dönüşecek olan bir kendinde sınıf olarak örgenleşmesi şeklindeki bir tarihselci sorunsala bağlanmakla birlikte bulanıklaştırılmıştır. Bu akım Hegelci anlamda, bir ontolojik – kalıtsal şemasının ithali ile “tarihi yapan insanlardır” temasına ulaşılmaktadır (Öğütte, Çeğin, 2007, s.64).

Hegel felsefesinde insan, “insanın mükemmelliği için can yakıcı olduğu kadar zorunlu olan yabancılaşmanın dünyada bulunmak olduğuna dair tarihsel gözlemdir” (Doğan, 2012, s.220). Hegel, köle - efendi diyalektiğinde aslında işçi sınıfının özgür olduğunu iddia eder. İşçi kendi emeğini satmak zorunda kaldığı ve sömürüldüğü için, efendi üretimi sağlayamadığı, başkasının aracılığı ile ihtiyaçlarını karşıladığı, emekle doğrudan ilişki içinde olmadığı için çelişki devam eder. İşte kapitalizmde devam eden bu çelişki ya her iki sınıfın efendi ya da her iki sınıfın köle olması ile aşılabilir. Buradan Hegel, hak kelimesinin tanımını, adalet, adaletin hukukun getirdiği veya birine ayırdığı şey, doğruluk, verilmiş emekten doğan manevi yetki, pay, emek karşılığı ücret, gerçek, tanrı anlamında “insan hakları” (Doğan, 2012, s.221-222) bakımından ele almıştır. Benhabib’in iddia ettiği gibi, bilişsel düzeyde olup biteni ve ötekini ayırmak dürtüsü ile kendinin dışında dışsal bir figür olarak yansıtılıyor olunması, öznenin her durumda ayrılıp başkalaştığı bir koşul ile üretiliyor olması anlamına gelir. Bu tür bağımlılık iddiası Hegel’e götürmektedir. Köle-efendi ilişkisinde kölenin görevi nesneyi dönüştürerek onu efendinin tüketimine hazırlamaktır. Kölenin isteği efendinin isteğinin bir yansımasıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadının mağduriyetinin yorumlanması çabasında efendi-köle diyalektiğinin politik feminist tartışmalarının zemininde hissetmek mümkündür (Civelek, 2013, s.101-102).

Hegel’in *kendilik bilinci*, özneyi açıklayan sistemi negatif ontolojiye dayanmaktadır (Dursun, 2004, s.181). Hegel, kendilik bilincinin ne olduğunu, bilincin ya da Tin’in dünyayı bilmek için ilerleyişinin, kendimizi anlamak bakımından hangi olanakları sunduğunu, “Phenomenology of Spirit” te tartışır. Hegel’de bilme ve varlık arasındaki, yani özne ile nesne arasındaki ilişki, bir dolayımına ilişkisidir. Hakikat, (tin, özne, bilinç, töz, geist) kendi

tamlığını ve içeriğini, öteki olmada saf olarak kendini tanıyarak kazanmaktadır (Dursun, 2004, s.182-185).

Ötekiindeki kendini düşündüğünde, öteki üzerinden kendini düşünen düşünce olduğunda töz, özne olarak varlıktır. Birey kendindeki büyük potansiyeli, öteki tarafından fark edilmeksizin ortaya koyamayacak bir öznedir. Bu potansiyelin fiili olarak gerçeklik haline dönüşmesi öznenin kendisinden farklı bir şeyle (öteki) ile karşı karşıya gelmesiyle olanaklıdır. Kendilik bilincinin diyalektiğini olanaklı kılan hareketin kaynağı “olumsuzlama”dır (Dursun, 2004, s.187). Hegel’in öznesi, kendi fiili gerçeğini, ancak olumsuzluğun paradoksal yardımı ile edinen, kendisini mutlak bilmeye dair arzusunu olumsuzlama diyalektiğinin (dialectic of negation) işleyişi ile yerine getiren bir öznedir. Dolayısıyla olumsuzluk, öznenin kendini fiilen gerçekleştirmesi için zorunludur ve a priori¹⁷⁰’dir. Kendilik bilinci, Hegel’de bir bilme türüdür. Ötekilik kavramı da, bilinçten kendilik bilincine geçişte belirir ve Hegel sisteminde hayati önemdedir. Hegel ötekinin bilincini, “genel olarak bir nesnenin bilincinin kendisinin, zorunlu olarak kendilik bilinci olduğu, kendi üzerine bir düşünüm olduğu, kendi ötekiliğinde kendi bilinci olduğu doğrudur” (Dursun, 2004, s.187-188) ifadesi ile açıklamıştır.

Hegel’e göre, kendilik bilinci ile beraber yaşamın ve yaşayan nesnelere bütünü ile asimile edilemeyeceği anlaşıldığından, arzu yeni bir biçim bulmak zorunda kalır. Ancak tanıma sayesinde kendilik bilinci kendi ötekinde kendi birliğinin farkına varır. Kendilik bilinci, kendi ötekiliğinin üstesinden gelmek zorundadır. Öteki olan her şey zorunlu değil, olumsuz bir nesnedir. Öteki de bir kendilik bilincidir. Her biri kendisinden emindir ama ötekenden emin değildir. İki bireyin başlangıçtaki ilişkisi huzurlu ve karşılıklı bir tanıma değil, bir çarpışmadır. Özne, hep öteki ile birlikte var olacaktır ama birleşerek (unity) değil. Hegel’de ise ötekilik, kendilik bilinci için bir fark ögesi olarak bulunmaktadır (Dursun, 2004, s.191-192).

Tinsel dünya, kendinde ve kendisi için olan bir dünyadır. Burada “ben” öteki “benler” yüzünden varlığını kazanamaz, her ben bir kişidir, bir bilinç taşır onun bu kişiliği, bu özelliği başka “ben”lerden bağımsız olarak vardır. Bununla birlikte, tek insan pek çok da öteki insanlara bağıntısı yüzünden ne ise odur. Bireyin istenci ile genel istenç uzlaşır bunu bir yasa

---

¹⁷⁰ Deneyden ve tecrübeden bağımsız olarak, başından ve peşinen doğru olan, doğru kabul edilen (önerme yahut bilgi). Tecrübeden bağımsız olarak ve ondan önce bilinen, mevcut olan (bilgi). A. Yayla. (2011). Siyasi Düşünce Sözlüğü, Adres Yayınları. Ankara. s.21.

ile bağlar, Hegel'e göre, ahlaklılığın (Gökberk, 2003, s.390-391) ölçüsü de budur. Ailede, tek istenç yanında genel istencin birleşmesi sevgi bağlarından çok ahlaki bir durumdur.

Toplumda kadın ve erkeğin bir arada yaşaması özgür iradelerinin bir istencidir. Hegel istenci doğrular nitelikte söylemleri ile desteklemektedir. Hegel'e göre, insan baskı altına alındığı zaman hür değildir. Ancak kendi kaderine hâkim olduğu zaman, yani yüksek benliğinin akli iradesi demek olan devlet onun ferdi iradesini kontrol ve idare ettiği zaman hürdür. Ancak kanuna itaat eden irade hürdür; çünkü kendi kendisine itaat etmiş olur (Spitz, 1969, s.354).

Aile, Hegel felsefesi içinde geniş yer tutmaktadır. Hegel, törel kültür içerisinde saydığı aile kavramında kadını ve toplumdaki yerini belirtmeye çalışır. Bireyler ailede sevgi ve duygulanım yoluyla birbirlerine doğrudan bağlanmışlardır. Sivil toplumdakilerden farklı olarak aile ilişkileri, hesapçı ve araçsal değil, duygulu ve özverilidir. Ailede, kadın ve erkeğin görevleri arasında çocukların törel kültür dünyasına doğru eğitmekle yükümlü olduğunu belirtir (Monk, 2004, s.543). Hegel, “biyolojinin ya da iki bireyin birbirleri için olumsal çekiciliklerinin evlilikteki özsel öge olduğunu yadsır (tıpkı mülkiyet ya da sözleşmede özsel ögenin nesnel tanınmasından çok gereksinim ve arzular olduğuna dair görüşü yadsıdığı gibi)... Evlilik homojen bir birlik değildir. Hegel zihnin cinsiyetli olduğuna inanır. Kadının bilinci yaşamın duyumsal görünümleri bağlamında daha üstündür, öznel açıdan daha güvenilir ve pratiktir. Böylelikle toplumun daha nesnel uzak yasalarından çok, aile ve aile bağları kadına daha yakındır (Monk, 2004, s.544). Aile bütünlüğünü sağlayan kadın temasını felsefesi içerisinde sık sık tekrarlar. Hegel, “Bütünlüğün kendisi ile özdeş olmadığına kendi kavramı ile inkâr ettiği özdeş olmama inkâr ederek bütünlüğe karşı koymak gerekir. Böylelikle olumsuz diyalektik, kendi çıkış noktasına olduğu kadar, özdeşlik felsefesinin en yüksek kategorilerine de bağlıdır. Bu ölçü içerisinde o da yanlış olarak kalır, karşıtı olarak düşünülen özdeşlik mantığına katılır” (Assoun, 2012, s.38).

Hegel'in sivil topluma ilişkin tartışmasında kadınlara biçtiği rolün sözleşmeci düşünürlerden farklı olmadığını söylemek mümkündür. Hegel, kadını aile içinde formüle etmiştir. Aile ilişkilerinden sivil topluma oradan da devlete varanlar erkeklerdir. Kadınlar yeterli potansiyele sahip olmadıklarından aile içinde kalmaya devam etmelidirler. Akıl, erkeğin sahip olduğu bir özelliktir (Çaha, 2010, s.38). Hegel, bu noktada kadınla erkek arasında keskin bir ayırım yapar. Hegel'e göre kadın duygusal, erkek akıllı bir varlık olarak yaratılmıştır. Kadın evin bekçisi iken, erkek kamusal alanın motor görevini üstlenir. Hegel,

kadınla erkek ilişkisini hayvanla bitki arasındaki ilişkiye benzetir. Aktif olan sürekli dolaşan hayvandır. Oysa bitki aynı toprakta sabit kalır. Kadın erkeğinden bağımsız bir hükmü şahsiyet geliştiremediği için, kadının kendi başına kamusal alanda yer alma, dolayısıyla tarihin bir objesi olma şansı yoktur. Kadınlar, kamusal alanda farklı istekler taşıyan, bu doğrultuda özgürlük peşinde olan özneye dönüşemezler. Kadın, doğasını aşarak, erkek gibi akıl ve özgürlük yoluyla politik ve tarihsel aktör olma sürecine giremediği için tarihin dışında kalır. Hegel'e göre kadınlar tarihin dışında kalmaya devam edeceklerdir (Çaha, 2010, s.38-41).

Rousseau – “Öteki” ve “Kadın” Üzerine Düşünceleri

Rousseau'nun temel kaygısı özgürlük, en büyük korkusu da bağımlılıktır. Özgürlük hem insanların en temel niteliği savını, hem de toplumsallaşmanın modern biçimleri olan bizi özgürlüğümüzden uzaklaştırır savını- insan özgür doğmuştur ama her yerde zincirlere bağlıdır- temellendirmek için Rousseau, *Toplum Sözleşmesi'nde* bireyin kişiliğine zarar vermek yerine bu özgürlüğü destekleyen bir toplumsal çevrenin olanaklı olup olmadığını tartışmıştır. Rousseau, öteki kavramını, “ötekiler ulusların ahlaksal nedenlerinden çok siyasal nedenlerden ötürü ahlaken çöktüğünü” (Monk, 2004, s.209-210) ileri sürerek açıklamıştır.

Rousseau'ya göre, bireyler başkalarının düşüncelerinden etkilenmemeli, düşünceleri olabildiğine kendilerinin olmalıdır. Genel istencin ortaya çıkması için bireyler hazır olmalı ve kişisel olarak oy vermelidirler. Ayrıca, “...Yurttaşlar açıkça oy vermelidir, çünkü kişinin kararını dürüst bir halk önünde doğrulama gereği siyasal bir erdemdir. Oy vermenin özel değil, kamusal bir hak olduğunu da işaret eder. Gizli oylama yalnızca rüşvetçiliği özendirmemek için gereklidir” (Monk, 2004, s.240) der ve “Eşitsizlik Üzerine Söylev” de, egemenlik, eğitim ve din konularında eşitlik üzerinde durur. Rousseau, söylemlerinde sürekli eşitlik vurgusunu yapan, ancak bu vurgudaki eşitliğin erkekler arasında olabileceğini de satır aralarına serpiştiren bir düşünürdür.

Rousseau, “bütün insanların eşit yaratıldığı, yaratan tarafından bağışlanmış ve insandan ayrılmaz haklara sahip bulunduğu” şeklinde ifade edilen tabii hukuk doktrinini, Fransız İhtilali'ne katılanların inancı olarak sunar. Fransız İhtilali'ne katılanlar, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden etkilenmiş ve 1789 tarihli “İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi”nde “...İnsanlar hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar...Her türlü hâkimiyet ilkesi,

milletin kendisindedir...” (Akyol, 2005, s.68-83) hükmünün bulunmasına rağmen, mevcut dönemde kadınların giyotine gönderilmesi normal karşılanır. Bu dönemde, kadınlar eşleri giyotine gönderildiği için onlarla aynı kaderi paylaşmışlardır.

Rousseau, kadın ve erkeği birçok bakımdan benzer görür ve “uzuvları, ihtiyaçları ve yetenekleri aynıdır” (Coşar, 2013, s.63) der. Kadınlar söz konusu olduğunda egemen burjuva kültür, erkeği en zayıf halkasından teslim alır ve bütün ilerici nefesini keser. Rousseau’da bu kuralı bozmaz. İki cins arasında sadakati önemser. Erkeğin sadakatsizliğini barbarlık ve vicdansızlık olarak tanımlar. Kadının sadakatsizliği ise, erkekten çok daha ağırdır. Burada erkek egemen kültür, miras hukuku ve kadının erkeğin mülkü görülmesi yaklaşımları ve bütün bunlarla harmanlanan burjuvanın kültürü devreye girer. Kadın – erkek eşitliğini savunur. Eşitliğin somutlanması alanında büyü bozulur, terazideki denge sarsılır. Kefede biri tavan yaparken, diğeri taban yapar (Coşar, 2013, s.64). Düşünür, eşitsizliğe, kıskançlığa ve hasede, sömürüye ve ezme – ezilme ilişkisine yol açan şeyin, mülkiyet kurumunun gelişmesi olduğunu belirtir. Adalet kavramına ve kurumuna gereksinme böylece doğar. Erkeklerin egemen olduğu, siyasal ve hukuksal kurumların geliştirilmesi, toplumsal bir sözleşme yapılması eğiliminin doğmasına yol açmıştır: “Toplumu insanda, insanı ise toplumda incelemeliyiz; siyaseti ahlaktan ayırmak isteyenler, bunun her ikisini de anlamaktan aciz kalacaklardır” (Alkan, 1993, s.68-69) ifadesini belirten düşünür, toplumu erkek egemen bir söylemle açıklamıştır.

Rousseau’nun oluşturduğu düşün dünyasında, kadın ve erkek hakları aynı değildir. Her birinin sınırları farklıdır. Kadının ilk görevi ailesine iyi bakmaktır. Rousseau, “Bir kadında ilk ve en beğenilecek yön, uysallıktır... Kadın erkek için değil, kendisi için uysal olmayı öğrenmek zorundadır... Erkekler, hırçınlık ve inatçılık silahları ile yenilmeyeceklerini iyi bilirler...” demektedir (Coşar, 2013, s.66).

İnsan hakları konusundan yola çıkan Rousseau’nun, toplumsal cinsiyet açısından haklar ve eşitlikler konusundaki keskin ayrımı şu sözlerinden daha net görülür: “...Kadın ile erkek birbiri için yaratılmıştır. Fakat karşılıklı ilişkiler eşit değildir. Erkekler gösterdikleri arzularla kadınlara bağlıdır. Kadınlar ise, erkeklere hem arzuları hem de ihtiyaçları dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmazsa biz erkekler yaşayabiliriz; ancak kadınlar aynı konumda değildir. Kendilerine gerekeni elde etmek, hatta cinsiyetlerinin gerektirdiği konumda bulunabilmek için bizim yardımımıza ihtiyaçları vardır” (Coşar, 2013, s.68). Görüldüğü gibi,

Rousseau yapıtlarında “*yeni insan*”¹⁷¹ dan söz etse de, düşüncesindeki erkek ve kadın imgeleri binlerce yıllık bir ataerkil anlayışı yansıtmaktadır.

Genel İrade, her zaman haklıdır ve kamu yararını gözetir anlayışı, düşünürün temel felsefi yaklaşımları arasındadır. Zira, Genel İrade, bu sözleşme ile sivil topluma katılan bireylerin kişisel iradelerini ve moralitelerini içermekte, böylece toplumun yol gösterici ruhu haline gelmektedir. Bütün bunlar ışığında Rousseau, herkesin eşit haklara sahip olacağını düşünür. Rousseau’nun genel iradesini muğlak ve çelişkili bulanlardan bazıları, onu “özgürlük sevdalısı”, bazıları da “despotizmin en güçlü destekçisi” (Arslan, 2003, s.16-17) olarak tanımlar. Rousseau, eşitliği hak ve kuvvet eşitliği olarak açıklar. Demokrasinin olanaklı bir yönetim biçimi olmadığını “tanrıların bir halkı olsaydı demokrasi ile yönetilirdi. Böylesine yetkin bir yönetim insanlara göre değil” (Rousseau, 2007, s.113-114) sözleri ile vurgular.

Rousseau, erkeğin, doğal olarak sahip olduğu rasyonalite temasını çok yoğun biçimde işlemiştir. Ona göre, kadın doğası, adeta erkeğe sunulmak için kurgulanmış gibidir. Erkeği mutlu etmek kadının doğasından kaynaklanan bir özelliktir. Kadın erkeğe bağımlıdır ve aile yaşamı ile sınırlı bir göreve sahiptir. Rousseau’a göre erkek, hemcinsleriyle eşit, arkadaşlarından bağımsız, bencil ve kendini dış dünyaya taşıyabilir bir doğaya sahipken; kadın, bağımlı, ikincil, kendini sadece erkeğin cinsel ihtiyacını karşılamaya adanmış, utangaç, çekingenlik içeren bir doğaya sahiptir (Çaha, 2010, s.32-33). Rousseau böylece, doğal durumunda kadını erkekle aynı mülkiyet hakkına sahip gören Locke’dan derin çizgilerle ayırır. Hobbes ve Locke kadını erkeğin kamusal alandaki rollerini ikisi arasındaki sözleşmeye bağlarken, Rousseau ise farklı doğalarına dayandırır. Erkek, politik bir toplumla bütünleşirken, kadın bu toplumun gerekleri ile doğa arasındaki köprüyü oluşturur. Kadınların kamusal alana çıkması “farklılığa” ve “özel eğilime” yol açacağından, kadınlar Genel İrade’ye zarar verecek, hem de güçlü olan erkekler tarafından ezilecektir. Erkeklerle rekabete giremeyeceklerinden baskıya uğrayacaklardır. Kadınların en önemli görevi, çocuklarını iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Kadınlar, böylece sivil topluma daha az bencil, kavgacı ve çıkarıcı bireyler kazandırmış olacaklardır. Sivil toplumda kadının kimliği aile içinde formüle edilir. Bu noktada, kadın sivil toplumun görünmeyen cephesinde kalmaya devam eder (Çaha, 2010, s.32-35).

---

¹⁷¹ Birey kavramında kadını kastetmediğini 1780’de yazdığı “Emile” adlı eserinden anlarız. Bireyin bağımsızlığını herkesten çok önemser ancak ona göre kadın bağımsız olmamalıdır. Kadınlar ikincildir, erkeğe göre tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. H.B.Örs, Berktay, Güler, Bekmen, Çubukçu, Kerestecioğlu, Benlioğlu, Çakır, Öztan. (2013). 19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. s.440-441.

Mill – “Öteki” ve “Kadın” Üzerine Düşünceleri

John Stuart Mill, öteki konusunda, insan isteğinin en güçlü yönelimi arasında “ötekilerin iyi niyetinden daha çok istendiği görülen şey yoktur” der (Monk, , 2004 s.425). “Kişiler birbirlerinden ayrıldığı sürece... Mill’e göre kişisel çıkar, ortak çıkarlara karşı zorunlu olarak önlem oluşturmaya başlar. Mill, tündengelim yapısı içerisinde kadınların çıkarlarını erkeklerin çıkarlarının içine yerleştirmiştir” (Monk, , 2004 s.426).

Mill’in, Harriet Taylor ile tanışması ve evlilikleri, düşünürü kadın hakları konusunda farklı yönelimlere ve anlayışlara götürmüştür. Mill’in bu düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Evlilik açık biçimde haklar ortaya çıkarır. Evlilikte, eşlerin yerine getirmedikleri yükümlülükleri ve hakları sözleşme ile elde edebilirler. 1861’de yazıp, 1869’da yayımladığı, “*The Subjection of Women*” adlı eserinde kadınların çeşitli alanlardaki sorunlarını doğrudan ele almıştır. Mill, bu arada 1867’de Westminster’da parlamento üyesi olarak kadınların oy hakkı için ilk kez bir tasarı sunmuştur (Monk, 2004, 469).

Harriet Taylor Mill, her insanın kendi topraklarında aynı haklara sahip olmasının yanında, kadınların oy hakkına sahip olduğu bir devlet yapılanmasının gerekliliğini işaret etmiştir. Sivil ve siyasi haklar için, hiçbir cinsiyet ayrımı olmadan devletlerin anayasalarında yer almasının toplumsal cinsiyet açısından önemini vurgulamıştır. Kadınların eğitim ve çalışma haklarının elde edilmesi için mücadeleler vermiştir. Eğitim ve çalışma yaşamında kadının yer alması ile birlikte toplumun kalkınmasının tam anlamı ile olabileceği üzerinde durmuştur. İngiltere başta olmak üzere evli insanları etkileyen mülkiyet hakkının her birey gibi kadına da hak haline getirilmesinin devletlerin sorumluluğu olarak görmüştür (Mill, 1994, s.178-179). Harriet Taylor Mill ile John Stuart Mill, 19.yüzyılın ortalarında kadın – erkek dayanışmasının güzel ve anlamlı bir örneğini sergilemişlerdir.

Mill, 1850 öncesinde çalışma yaşamında olan huzursuzlukların kadınları nasıl etkilediğini topluma anlatmaya çalışmıştır. Toplumsal konularda, kadınların birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Çalışma yaşamı içerisinde kadınların bulunmasının toplumsal gelişime katkılarını anlatmıştır. Bu tür toplumsal katkılara değinirken, kadınların çalıştıkları yerlerde aldıkları cezalar yüzünden, tezgahlara dokunmaya korktuklarını da yazılarında ifade etmiştir. Kadınların, çalışma yaşamında desteklenmelerinin onlara güven sağlayacağını ve işleri çok daha çabuk öğrenebileceklerini sık sık dile getirmiştir (Dublin, 1975, s.100). Mill, çalışma

yaşamına katılan kadınların toplumun sorunları ile yakından ilgilendiğini, siyasal yaşama yönelme eğilimlerinin arttığını da ortaya koymuştur.

Mill, kadın - erkek eşitliğinde dönemi düşünürlerden daha köklü istemleri yüreklilikle yansıtmıştır. Kadının, toplumdaki yerini anlatan çok yönlü çalışmaları düşün dünyasında ses getirmiştir. İnsanoğlunun ilerlemesi için, sadece erkeğe değil, aynı hakların kadına da tanınması gerektiğini, toplumların gelişmesinin buna bağlı olduğunu ifade etmiştir (Shipka, 2009, s.7). Mill'e göre, gelecekte kadınların çeşitli alanlarda uzmanlaşması, toplumları ileriye götürebilecektir. Kadın ve erkek arasında eşitliğin sağlanabilmesi, toplumda doğal bir sosyal konumu beraberinde getirecektir. Mill, yaşadığı dönemde, bu eşitliğin olumlu sonuçlarını haklı çıkaracağını belirtmiştir. Evliliklerde de eşitliğin gözetilmesini, erkeğin toplumda tek başına başarıya ulaşabilmesinin mümkün olmadığını, ailelerde işbölümünün gerekliliğini de vurgulamıştır (Shipka, 2009, s.8).

Mill, kadınların eşitliği konusunda, İngiltere'nin hukuk sisteminin kadınları köle haline getirdiğini mantık çerçevesinde ve ikna edici bir söylemle savunmuştur. İngiliz hukuk sisteminde kadının yeri konusunda muhalefet etmiş ve kadınların hukuki durumlarının revize edilmesi için çalışmıştır. Karı-koca eşitliğini savunmuş ve ailenin toplumun en güçlü parçası olduğu vurgusunu yinelemiştir. Özellikle anne ve öğretmen olarak kadınların toplumda önemli bir unsur olduğunun altını çizerek, sosyal ve siyasal hakların erkeklerle birlikte kadınlara da verilmesinin mücadelesini yapmıştır (Mill, 1994, s.1). Kadınlara verilmeyen sosyal ve siyasal hakların erkekleri toplumda aşağıya çekeceğini, kadınla erkeğin dayanışması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Kadınların kamusal alana girmesini engelleyen olumsuz söylemlerin toplumları geriye götüreceğini ve güvensizlik ortamının oluşabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. İlk kez 1867 yılında, *adam* kavramı yerine; Avam Kamarası'nda *kishi* ifadesinin kullanılmasını önermiştir (Mill, 1994, s.1-2).

Mill, 1869'da yazdığı *Kadının İkinciliği* adlı eserinde kadının, erkek gibi, ekonomik, kültürel ve siyasi haklara sahip olmasını işlemiştir. Ailedeki işbölümünün rızaya dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Kadın evlenerek bir meslek seçmiş olur ve evinin işletmeciliğini üstlenir. Mill, erkekle kadına aynı haklar verilse de kadının yapısı gereği annelik ve evini tercih edeceğini söyler (Çaha, 2010, s.64). Mill'in, "Kadının İkinciliği" adlı eseri, eşitlikçi feminizmin öncülerinden Wallstonecraft'ın "*Kadın Haklarını Savunma*" adlı eserine dayanır. Bu eserde, kadına eşit bir eğitim ve kamusal alana girme imkânının verilmesi ile onların da

erkeğin toplumsal statüsüne kavuşacağı tezi işlenmiştir (Türköne, 2010, s.573). Mill, “bir toplumun uygarlık düzeyini öğrenmek isterseniz o toplumdaki kadının durumuna bakınız” diyerek kadının toplum için ne denli önemli olduğuna vurgu yapmıştır (Ergin, 2013, s.67).

F. A. Hayek – “Öteki” ve “Kadın” Üzerine Düşünceleri

20.yüzyılda İskoç Aydınlanması geleneğini kendi liberal anlayışının temeli yapan Friedrich A. Hayek, Avusturyalı ekonomist ve siyaset felsefecisidir. II. Dünya Savaşı sonrasında liberal düşüncenin tazelenmesinde ve klasik liberalizme ilgi duyulmasında önemli rol oynamıştır. Piyasanın kendiliğinden düzeni içinde, bireylerin örtük bilgisini de verimli kılan yapısı ile dikkat çekmiştir (Erdoğan, 2005, s.25). Hayek, faydacılığı genel ve özel faydacılık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel faydacılık, Hume felsefesine dayanır ve aklın sınırlarının tanınmasıdır. Hiçbir bireye, gruba veya eylem tarzına özel bir muamele öngörmez, herkesin uymak zorunda olduğu genel kuralların tanınması gerektiğini söyler (Yayla, 2008, s.100).

Liberal düşünürlerin üzerinde genel olarak anlaştıkları siyasi program (Hayek, 2012, s.48-49), ilk olarak birey, bireysel özgürlük ve insan hakları: Özgürlüğün bireysel bir durum olarak temellendirilmesi yani *özgür toplum*, *negatif özgürlük* bireyin herhangi bir keyfi kısıtlama olmadan özgür olduğunun kabul edilmesidir. İkinci olarak, anayasacılık ve hukukun üstünlüğü: Kişileri iktidarın keyfi işlem ve tutumlarından korumak. Üçüncü olarak, sınırlı devlet: Hukuk ve düzen sivil barış olarak ifade edilir. Biyoloji, şüphesiz doğuşundan beridir, kendiliğinden doğan düzenin bir organizma olarak adlandırmakta olduğumuz özel türü ile meşgul olmakta ise de, kendiliğinden doğan düzenlerin incelenmesi uzun süredir ekonomi teorisine mahsus bir görev olmuştur. Özellikle güdümlü bir sosyal düzenle meşgul olmak mecburiyeti, bir organizasyon olarak da tanımlanabilir. Kendi kendini üreten veya içsel (endogenous) kendiliğinden doğan düzen olarak ifade edilebilir. Klasik Yunanca’da, muharebe düzeni “bir devletteki veya bir toplumdaki doğru bir düzen” (Hayek, 2012, s.47-55) anlamına gelen kozmos’a sahip olma anlamında taxis kullanılmıştır. Kendiliğinden doğan düzenin karmaşıklık derecesi bir insan aklının hâkim olabileceği karmaşıklıkla sınırlı değildir. Bir kendiliğinden doğan düzen, bireysel unsurların kendilerini, onlardan yalnızca bazılarını doğrudan doğruya etkileyen bütün olarak hiçbir unsur tarafından bilinir olmaları gerekmeyen şartlara intibak ettirmelerinden hâsıl olduğu için, hiçbir beynin kavrayamayacağı ölçüde karmaşık hallere doğru genişleyebilir. Bir sosyal düzende her bir bireyin reaksiyon göstereceği muayyen olaylar o bireyler tarafından bilinen olaylar olacaktır (Hayek, 2012, s.48-

55). Hayek, öteki kavramını, kendiliğinden doğan düzen içinde anlatmaya çalışmıştır. Sosyal düzende bir birey, diğer bir bireye reaksiyon gösteriyor ise öteki kavramı ortaya çıkmaktadır. Sosyal düzende bireylerin birbirlerine karşıt reaksiyonlarının azalması ötekileştirmeyi engelleyebilecek olgudur.

Bütün özgür toplumlarda olan şey, insan gruplarının bazı muayyen amaçların elde edilmesi için organizasyonlarda bir araya gelecek olmasına rağmen, ayrı ayrı bireylerin olduğu kadar, bu ayrı ayrı organizasyonların hepsinin faaliyetlerinin koordinasyonu da, kendiliğinden doğan düzeni meydana getiren güçler tarafından gerçekleştirilmesidir. Aile, çiftlik, fabrika, ticarethane, şirket, çeşitli birlikler ve hükümet dâhil bütün kamu kurumları, aynı zamanda, daha kapsayıcı bir kendiliğinden doğan düzenle bütünleştirilen organizasyonlardır (Hayek, 2012, s.59). Toplum adı verilen kendiliğinden doğan düzenin, bir organizasyonun genellikle sahip olacağı cinsten kesin sınırlara sahip olması da gerekmemektedir. Büyük toplum bünyesinde, mekânsal yakınlığın veya diğer bazı özel koşulların eseri olarak mensupları arasında daha yakın ilişkiler üreten özgül topluluklar doğabilir. Birey büyük toplumun bünyesinde mevcut çeşitli organizasyonlar yanında, diğer kendiliğinden doğan alt-düzenlerin veya kısmi toplulukların da bir üyesi olabilir. Büyük toplum içerisindeki organizasyonlardan özel bir konuma sahip olanı hükümetlerdir. Hükümetler, kurallara itaati temin için vazgeçilmez bir gerektir (Hayek, 2012, s.59-63). Toplumdaki organizasyonların öteki ve ötekileştirmedeki rolünün hükümetler üzerinden okunmasının önemini dile getirmektedir.

Bireysel hak ve özgürlükler konusunda Hayek, kadın – erkek ayrımı yapmadan *birey* kavramını kullanır. Bireysel özgürlük kavramıyla, kişinin, başkasının keyfi idaresine maruz kalmadığı durumunu kasteder. Hayek'in amaçladığı liberal veya serbest toplum, içinde bireyleri diğerlerinin iradesine tabi kılma ve zor kullanmanın en aza indirildiği bir toplumdur (Hayek, 2012, s.48). Kişi özgürlüğünün ortadan kaldırılması ve toplumun bir merkezi plana göre düzenlenmesi bazı yararlar vaat edebilir ama bunların felaket getirmesi daha muteberdir. Özgürlüğün amacı öngörülebilir, tahmin edilebilir gelişmeler değil, yeni ve beklenmeyen gelişmelerdir. Hayek, özgürlüğün herhangi bir şekilde eksik savunulmasının, özgürlüğün asıl temellerini saldırıya maruz bırakacağına inanır. Özgür bir toplum için gerekli olan zorlayıcı güç, halkı belli bir şekilde davrandırma gücü değil, vatandaşların kuralları ihlal etmelerini önleme ve bu türlü fiillere teşebbüsten men etme gücüdür. İnsanlar kural rehberliğindeki davranış sınırları içinde serbest olup, sadece kuralları ihlal edenler zorlamaya maruz kalır.

Hayek, özgürlüğün tekel altına alınamayacağını, bireylerin özgür bir toplumda ve özgür bireyler olarak gelişebileceğini savlaması; özgür ortamda herkesin kabul görmesi ile öteki kavramsallaştırmasının yaşanmasının dar sınırlarda tutulabileceğini de (Hayek, 2012, s.48-55) ifade etmektedir.

Hayek, aile ahlakına verilen değer nedeniyle muhafazakârlar ile liberaller arasındaki gerilim sürekliliğinin korunduğunu belirtmektedir. Çünkü yeni liberalizm, kişinin cinsel tercihleri noktasında yasaklamalara karşı düşünceleri de bünyesinde barındırabilecek niteliktedir. Bu durum yeni muhafazakârlar için bile katlanılabilir düzeyin üzerinde ve aile yapısını bozucu etkileri nedeniyle önlenmesi gereken niteliktedir. Liberalizmin birey vurgusuna karşılık muhafazakârlığın devlet ve otorite vurgusu aslında uzlaşmaz unsurlar olmakla birlikte, toplumsal dinamiklerle oluşan kendiliğinden düzenin üstten düzenlenemezliği ile gelenek arasındaki anlayış yakınlığı ve her iki düşüncedeki kural ve düzen tutkusu eklenmeyi kolaylaştırmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra 1973 yılının toplumsal ve siyasal ortamı, iki düşüncenin işbirliğini gerektirmiştir (Hayek, 2012, s.343-345). Çünkü başlayan ekonomik bunalım toplumsal hareketlerle birlikte liberal demokratik sistemin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. İşçi, öğrenci, kadın ve çevreci hareketlerin yaygınlaşmasıyla belirginleşen hoşnutsuzluk ve toplumsal güvensizlik sisteme yönelik meşruiyet sorununu açığa vurmuştur. Bu sorunlar, liberalizm ve muhafazakârlık içinde dönüşüm dinamiklerini harekete geçirmişlerdir. Sosyal ve ekonomik hakları, insan haklarına eklenmiş pozitif karakterdeki haklar olarak gören Hayek, her insanın insan olmak itibarıyla sahip olduğu hak iddialarını gündeme getirmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin temel alınmasını belirterek, "toplumun birer üyesi olarak herkes(in) belli yararlaraya yönelik pozitif taleplerinin bunları sağlama ödev ve külfetini herhangi bir kimseye yüklemeksizin karşılanacağı güvencesi verilmektedir. Herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişmesi için zorunlu olan iktisadi, sosyal ve kültürel haklarını...gerçekleştirmesine hakkı vardır" (Hayek, 2012, s.343-347) demektedir. Hayek, toplumsal cinsiyet konusunda kadın erkek ayırımına gidilmeden eşit davranılması gerektiği üzerinde durmakta ve kadın - erkek eşitliği üzerinden toplumsal ilişkileri ve aileyi değerlendirmektedir.

Hayek, akıl plancılığı ile insani erdemliliğin yok olduğunu savunmaktadır. Bireyci hoşgörü, düşünceye saygı, özgür düşünce, düşüncede, ifadede cesaret gibi erdemliliklerin

yerine güç ve otoriteye saygı, hiyerarşiye sadakat, izinli ve sınırlı düşünce, başkalarının düşüncelerine saygısızlık ve onu yok etme anlayışı, hak bilinci yerine görev bilinci, amaç değil araç olma istekliliğini savunan insan tipini bu sistemin ürettiğine dikkat çekmektedir. Hayek'e göre totalitarizm, yarattığı bireylerde "biz ve onlar" ayrımını yerleştirerek siyasal ve sosyal yapıyı bir savaş alanına dönüştürür. Hayek, biz ve onlar farklılaşmasının ve öteki'nin yaratılmasının "grup dışındakilere ortak bir savaş hedefi, bir grubu kaynaştıran temel tema" olduğunu belirtir. Ona göre, öteki'nin yaratılmasının asıl amacı halk yığınlarının sadece politik desteğini değil, kayıtsız şartsız sadakatini sağlamaktır (Hayek, 1998, s.180-188).

Hayek, "...tek gelişme yolu bireyin kendi özgürlüğünü sadece kendisinin planlamasıdır. Diğer tüm planlayıcı politikalar bireyin köleliğini geliştirir" (Hayek, 1998, s.296) der. Toplumu ilerletecek ve geliştirecek unsurları "birey" olarak ele almış, kadın ve erkek hakları ayrımı yerine, bireyin haklarının sorgulanmasının doğru verilere ulaşmamızı sağlayacağını vurgulamıştır.

Sonuç

Kadına dair ötekileştirme problemi, kadın hareketlerinin tarihsel sürecin hangi evresinde, hangi sorunsala, nasıl yaklaşıldığı, sorun tespitinin nasıl yankı bulunduğu noktalarında tespit edilebilir. Ötekileştirilmiş bir biçimde, toplumlarda varolma mücadelesi veren kadının yüzyıllar boyunca erkeklere göre farkındalık yaratmaları kolay olmamıştır. Buna bağlı olarak, ben, biz, öteki gibi sürekli kullandığımız kavramlar özneyi anlatırken rahatsızlık yaratmaz. Ancak, ben, biz, öteki kavramları farklılık belirtmek için vurgulandığında, toplumdaki ötekileştirmeyi çağrıştıran unsurlar olarak tepkilere yol açabilir.

Demokrasi tarihi açısından değerlendirildiğinde, birey, özgürlük, hak, adalet, eşitlik en ön sırada yer alan unsurlardır. Birey tartışmaya açıldığında, erkeğin gelişimi üzerinden açıklamaların yapıldığı, özgürlüklerin erkeğe tanındığı, adalet ve eşitliğin erkek üzerinden okunduğu bir yöntemin olduğu görülür.

Siyasal, sosyal ve ekonomik olarak toplumda erkeğin karşısında varolma savaşımı veren kadın da, öteki ve ötekileştirme kavramlarını tartışmaya başlamıştır. Kamusal alandan dışlanan ve özel alan ile belirlenen yaşamları üzerinden hak tanınan kadınlar, kamusal alanda yerlerini alabilmek için yüzyıllar boyunca çaba göstermişler, sindirilme ve baskılanma eylemlerine karşı duruş sergilemeye çalışmışlardır. Kadınların hak arayışları ve kamusal alana

yönelik verdikleri mücadeleler siyasal anlamda feminist hareketlerde yerini bulmaya çalışmıştır. Özellikle kadın hareketleri, siyasal alanda desteklenirse, amaçları doğrultusunda toplumsal hedeflerini gerçekleştirmeleri kolaylaşabilir.

Dünya demokrasi haritası incelendiğinde, İngiliz Devrimi, Fransız Devrimi ve Amerikan Devrimi haritada stratejik noktaları oluşturmalarına rağmen, bu devrimlerde etkin hak ve özgürlük savaşımı veren düşünürlerin, toplumu ayırıştırıcı bir anlayış içerisinde ele aldıkları görülmektedir. Hegel, özgürlüğün erkeğin doğasından kaynaklandığını ve kadının itaate uygunluğunu belirtir. Rousseau, “herkes eşittir” der, ancak burada herkesten kasıt erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mill, bu konuda eşi ile mücadele veren ender düşünürlerden biridir. Hayek, bireysel özgürlükler konusunda 20.yüzyılla birlikte kadın erkek eşitliğini vurgulamaktadır. Günümüze yaklaşıldıkça eşitlikçi anlayışın önceki dönemlere göre, istenilen düzeyde olmasa da mesafe aldığını görmekteyiz.

Kadın hareketleri, kamusal alandan dışlanma, özel alana sıkışma, sosyal, siyasal, ekonomik hakların aileye referansla çözümü tarihsel devriminde kendisini göstermektedir. Genel olarak, düşünürlerin ortak noktası, kadını aile yaşamı içinde değerlendirmiş olmalarıdır. Bu yaklaşımla kadın, aile ile varlık sebebini bulmaktadır. Kadının görevinin öncelikli olarak aile ve çocuk bakımı olarak belirtmektedirler. Kadının kamusal alanda ezilebileceği ile ilgili ortak kanıları bulunmaktadır. Bu kanı, değişik dönemlerde, hem ataerkil bir söylemi desteklemekte hem de demokrasi mücadelesinde kadının *öteki* olarak kabul gördüğünü de işaret etmektedir. Oysa, kadın ve erkeğin toplum içerisinde karşılıklı saygı ile ötekileştirilmemeleri gerçekleşebilir.

Kadınların, öteki olarak görülmediği bir dünya istemleri mevcuttur. Oysa, bu konumdan bakıldığında kadına göre erkek de biz diyerek öteki durumunu pekiştirmektedir. Aralarındaki ayrımcılığa gerek kalmaksızın bütün üzerinden okunmanın yapılması, kadın ve erkek kadar, toplumu ve geleceği güçlü kılacaktır.

Kadın – erkek eşitliğinin siyasal alanda öteki kapsamında resmin tamamı üzerinden tekrar okunması ve düşünülmesi gerekmektedir. Demokrasilerde, kadının büyük resmin dışında bırakılması haklı toplumsal kaygıları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, siyaset ve siyasal alan, konunun çözümünde önemli rol üstlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akyol, T. (2005), Politikada Şiddet. Truva Yayınları: İstanbul.
- Alkan, T. (1993).Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık. Bilgi Yayınevi: İstanbul.
- Arslan Z. (2003). Rousseau'un Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 6 (21) 16-17.
- Assoun, P.L. (2012).Franfurt Okulu, I. Ergüden (Çev.). Dost Kitabevi, Kültür Kitaplığı:114, Ankara.
- Benhabib, S. (2006). Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar. B. Akkıyal (Çev.), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Berenson, F. (1982). Philosophy of Mind. "Hegel Others And The Self", JSTOR: Philosophy, Vol:57, No:219.
Erişim: [http:// www. Jstor.org/stable/4619540](http://www.Jstor.org/stable/4619540).
- Butler, J. (1990). Gender Trouble, Feminism And The Subversion Of Identity, Chapman & Hall, Inc., I. Title II. Series, Printed in the United States of America.
Erişim:<http://auto.files.wordpress.com/2010/02/butler-judith-gender-trouble-feminism-and-the-subversion-of-identitiy-1990.pdf>.
- Civelek, H.Y. (2013). Kırmızı Kuşağın Kuramsallığı: Ataerkil Söylem ve Anadolu Kırsalı'nda Kadın. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 16 (64) 101-102.
- Coşar, S., Özman A. (2003). Siyaset, Demokrasi ve Kimlik-Fark-Tanıma Politikaları, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, (6) (23) 107.
- Coşar, H. (2013). Tarihte ve Günümüzde Kadın. Sınırsız Kitap ve Yayıncılık: Ankara.
- Çaha, Ö. (2010). Sivil Kadın –Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum-. Savaş Yayınevi: Ankara.
- Doğan, S. (2012).Hegel: Hukuk Felsefesi'nin Önsözüne Dair, Teori ve Politika, Üç Aylık Ortak Kitap Dizisi , (59-60) 220-222.
- Dublin, T. (1975). Women, Work, And Protest InTheEarlyLowellMills: TheOppressingHand Of AvariceWouldEnslave Us, LaborHistory 16, Carfax Publishing Limited PO BOX 25, Abingdon Oxfordshire OX143UE,UnitedKingdom,
Erişim:http://invention.smithsonian.org/centerpieces/whole_cloth/u2ei/u2materials/dublin.html.
- Dursun, Ç. (2004). Hegel’de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 7 (28) 182-188.
- Erdoğan, M.(2005). Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni. Cilt 7. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ergin, A. B. (2013). Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Görünmezlik”, Kadın Kitabı, M. Tekcan (Ed.). Umuttepe Yayınları: Kocaeli.
- Frued, S. (2015). Psikanaliz Üzerine.
Erişim: http://tr.wikiquote.org/wiki/Sigmund_Freud.

Gökberk, M. (2003). Felsefe Tarihi. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Gowan, J. (1991). Postmodernism and Its Critics, Cornell University, Ithaca and London.

Güner, G. (2012). Kadın Hareketi: Bir Başlangıç Vuruşu, Teori ve Politika, Üç Aylık Ortak Kitap Dizisi, (58) 64.

Habermas, J. (2012). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak, İ. Aka (Çev.). Siyaset Kuramı Yazıları, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hansard, Mill J. S. (1994), “Punch, and the Debate Surrounding Female Suffrage, March-May 1994.

Erişim:<http://projects.vassar.edu/punch/lockwoodpaper.html>

Hayek, F. A. (1998), Kölelik Yolu. T. Feyzioğlu, Y. Arsan (Çev.). Liberte Yayınları: Ankara.
Hayek, F.A.(2012). Hukuk, Yasama ve Özgürlük. I.Kitap: Kurallar ve Düzen. II. Kitap: Sosyal Adalet Serabı, A. Yayla, M. Erdoğan (Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Hayek, F.A. (2013).Liberalizm.

Erişim:<http://www.ekitapyayin.com/id/005/01.htm>

Heler, T. (1997). Yönetimde Kadın Erkek, I. Tuzcular (Çev.). Altın Kitaplar: İstanbul.

İnce, H. O. (2010). Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar –Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları.DoğuBatı Yayınları: Ankara.

Kılıçbay, M. A.(2003). Kimlikler Okyanusu. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 6 (23) 162.

Kristeva, J. (1993). Julia Kristeva's Feminist Revolutions. Hypatia A Journal Of Feminist Philosophy, 8 (3) 94-114.

Erişim: <http://www.cddc.vt.edu/feminism/kristeva.html>

Lacan, J. (1998). Lacan's Philosophical Anthropology, Desire is the Desire of the Other.

Erişim: <http://www.iep.utm.edu/lacwe>.

Lauer, Q. (1976). A Reading of Hegel Phenomenology of SpiritNew York: FordhamUniversityPresss.

Mill, H. T.(1994). Enfranchisement of Woman, SexualEquality:Writingsby John StuartMill, A. P. Robson, J. M.Robson(Trans.). University of Toronto Press: Toronto.

Monk, I. H. (2004). Modern Siyasal Düşünce Tarihi, Hobbes'tanMarx'a Büyük Siyasal Düşünürler, A.E. Orman, Tolga, Y. Özer (Çev.). Say Yayınları: İstanbul.

Öğüt, V. S.,Çeğin G. (2007).Sosyo-Tarihsel Teorinin “Sınıfla” İmtahını-İlişkisel Sosyolojik Perspektiften Yeni Bir Sınıf Kavrayışı Denemesi-. Duvar Yayınları: İzmir.

Örs, H.B. Berktaş, Güler, Bekmen, Çubukçu, Kerestecioğlu, Benlioğlu, Çakır, Öztan. (2013). 19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Rousseau, J.J. (2007).Toplum Sözleşmesi, Öteki Yayınevi: İstanbul.

Spitz, D. (1969). Antidemokratik Düşünce Şekilleri, Ş. Yalçın (Çev.) Milli Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları: İstanbul.

Shipka, T. (1986). John Stuart Mill On Woman's Rights, Prometheus Books, Great Books in Philosophy Series (ISBN 0-87975-335-8).

Erişim:<http://wysu.org/commentary.php?recnum=217>.

Toprak, B. (2009). Türkiye'de Farklı Olmak, Din ve Muhafazakarlık Ekseninde Ötekileştirilenler, Metis Yayınları: İstanbul.

Türköne, M. (2010).Siyaset, Opus Yayınları: İstanbul.

Yayla, A. (2008). Liberalizm, Liberte Yayınları: Ankara.

Yayla, A. (2011). Siyasi Düşünce Sözlüğü, Adres Yayınları: Ankara.

